

таких слідчих ситуацій, бо від цього лише вииграє практика слідства, збагатиться тактичний інструментарій слідчого, а це дуже важливо для успішного розслідування конкретної кримінальної справи. У даному випадку розробляються тактичні прийоми для типових ситуацій, які рідко зустрічаються на практиці.

Враховуючи наведені вище погляди вчених-криміналістів, процесуалістів і психологів, а також дані слідчої практики, нами зроблена спроба сформулювати та визначити зміст системи прийомів психологічного впливу, застосовування якої, на нашу думку, можна рекомендувати слідчому [37].

На нашу думку, за межі цієї системи необхідно вивести імператив: за будь-яких обставин спочатку вживаються усі засоби переконання, і лише тоді — примусу (якщо в цьому виникає необхідність).

Прийоми психологічного впливу в системі доцільно розбити на окремі блоки: естетичний, процесуальний, етичний, тактико-криміналістичний, психологічний, назви яких, певною мірою є умовними і відзеркалюють не єдину, а, так би мовити, основну зону впливу, головний акцент, головне навантаження, яке вони несуть. Зрозуміло, що всі ці блоки мають, по-перше, фіксований психологічний зміст у цілому і, по-друге, кожен з них, у свою чергу, містить окремі моменти інших блоків. Наприклад, естетичний блок певним чином впливає на особу, на яку він спрямований психологічно. У той же час він, безумовно, містить окремі елементи інших блоків, перш за все, етичного і тактико-криміналістичного. Слід також зазначити, що блоки мають бути розташовані саме у такій послідовності, але це зовсім не означає, що в окре-

Сучасні концепції психологічного впливу на досудовому слідстві

мих випадках не можуть бути деякі перестановки, пропуски, повернення.

Яку ж саме роль відіграє послідовність блоків і яке значення має кожен з них?

Естетичний блок передбачає формування в осіб, які спілкуються зі слідчим, почуття поваги як до слідчого, так і до установи, у якій той працює, завдяки зовнішнім ознакам (одяг, обличчя, інтер'єр тощо), культурі мовлення та поведінці. Цілком зрозуміло, що нетолене обличчя, пом'ятій одяг, захаращений паперами письмовий стіл, низькій мовний рівень, брутальна поведінка слідчого негативно впливає на створення необхідних психологічних умов для нормального спілкування і можуть легко налаштувати співрозмовника на зневажливе, іронічне ставлення до самого слідчого і до всього, що він робить.

І, навпаки, наявність позитивних естетичних факторів у спілкуванні створює надійний психологічний фон для одержання ефективних результатів слідчої дії.

Процесуальний блок полягає в чіткому і навіть у деякому відношенні підкресленому (може бути іноді і з нотками урочистості) виконанні слідчим процедури слідчої дії, передбаченої КПК: встановлення особи за документами, попередження про кримінальну відповідальність, наприклад, потріплого за відмову від дачі свідчень, повідомлення про застосування науково-технічних засобів, роз'яснення прав і обов'язків учасника слідчої дії тощо. Тут не може бути ніяких скорочень і спрощень, а тим більше — порушень.

Безумовно, не може бути бездушного шаблону, казенщини, які відштовхують. Але процесуальний ритуал з поправ-

ками психологічного гатунку на конкретну особу має виконуватись бездоганно. Це створює атмосферу діловитості, взаємної поваги до закону, переконаності в тому, що у слідчого немає іншої мети, як служіння закону, встановлення об'єктивної істини в справі.

Етичний блок певною мірою завершує, можна сказати, фонову частину системи психологічного впливу і полягає в бездоганному дотриманні норм етики службового спілкування, ввічливості, чесності, розумної офіційності, неупередженості тощо. Підкреслимо, що дотримання цих норм має бути дуже суворим, оскільки кримінальне судочинство — найбільш уразливий з морально-етичного боку ланцюжок людських відносин, у межах якого може бути оголошено вирок. Принагідно зазначимо, що стало поганою традицією в органах досудового слідства звертатись до підозрюваних і обвинувачених на «ти». Це, на перший погляд, необразливе відхилення від норм етики свідчить про упередженість (навіть підсвідому) і необ'єктивність, що серйозно шкодить нормальному ходу слідства. Цю традицію необхідно без зволікань і рішуче викоринити.

Тактико-криміналістичний блок є набором прийомів психологічного впливу за рахунок чітко визначеної позиції слідчого в даній ситуації, переконання в доцільності (або необхідності) говорити правду, визначення послідовності пред'явлення доказів, місця і часу проведення тієї чи іншої слідчої дії, виявлення високого професіоналізму в застосованні окремих криміналістичних актів тощо.

Психологічний блок складається з прийомів впливу за рахунок використання психологічної сфери людини: активізації

мислення, пам'яті, збудження асоціацій і слідів афектів, деяких емоцій і почуттів, стимулювання певних вчинків тощо.

Наведена система, звісно, не є безперечною, але вона, на нашу думку, може стати певним організаційним підмурком у застосуванні психологічного впливу на попередньому слідстві.

Естетичний блок

1. Культура поведінки слідчого.
2. Зовнішній вигляд слідчого.
3. Інтер'єр службового приміщення.
4. Стан оргтехніки.
5. Ознайомлення осіб (з посиленням на закон) з їх правами, обов'язками, відповідальністю, порядком проведення і значенням окремих слідчих дій.

Процесуальний блок

1. Попередження, про кримінальну відповідальність за дачу неправдивих свідчень і за відмову їх давати (свідок, потерпілий).
2. Роз'яснення правових наслідків поведінки на слідстві підозрюваних або обвинувачених.
3. Суворе дотримання слідчим норм кримінально-процесуального законодавства.
4. Сповіднення осіб — учасників слідчої дії, про застосування в ході слідчої дії науково-технічних засобів, роз'яснення принципів їх дії.

Етичний блок

1. Дотримання слідчим у процесі проведення слідчої дії норм етики і моралі.
2. Тактовність, доброзичливість, ввічливість, уважність у поводженні з людьми, які мають відношення до справи.

3. Шанування слідчим честі та гідності осіб, які спілкуються з ним у справі, піклування про охорону їх здоров'я та майна.

Тактико-криміналістичний блок

1. Переконавання.
 2. Виявлення злочинної обізнаності (психологічний експеримент щодо визначення злочинної обізнаності).
 3. Раптовість.
 4. Створення видимості обізнаності слідчого (перебільшена, применшена).
 5. Часткове повідомлення інформації, що є у слідчого.
 6. Використання суперечностей у свідченнях осіб, що проходять у справі.
 7. Використання суперечностей між свідченнями та іншими доказами, що є у справі.
 8. Повідомлення результатів експертиз.
 9. Оголошення всієї доказової інформації.
 10. Повідомлення певних відомостей для переконання особи у неминучості розкриття вчиненого злочину.
 11. Пред'явлення речових доказів.
 12. «Словесна розвідка».
 13. Психологічна підготовка особи до наступної слідчої дії.
- Відтворення особи фрагментів звуко-, відеозапису та кінозйомки окремих епізодів або фактів злочину, що розслідується.
14. Повторне проведення окремих слідчих дій.

Психологічний блок

1. Надання психологічної допомоги шляхом нагадування, активізації мислення і пам'яті з метою відновлення, відтворення раніше сприйнятих фактів.

2. Стимулювання позитивних якостей особи.
3. Спонукування особи до певних вчинків і дій шляхом активізації її емоцій та почуттів.

4. Стимулювання пригадування забутих обставин особам, які проходять у справі, за допомогою асоціацій суміжності, подібності, протилежності, місця, часу, перетягу (відображення в пам'яті забутого).

5. Подолання недоліків відтворення сприйнятого.

6. Відновлення асоціативних зв'язків шляхом накопичення або збудження слідів афектів, спонукування до збудження пережитих емоцій, моторних реакцій, образів, що зафіксувалися в підсвідомості.

7. Відтворення обставин сприйняття.
8. Зняття розпорошення уваги шляхом її акцентування.
9. Активізація установок у емоційно-вольовій сфері.